

AVAZ O'TAR HAYOTI VA IJODI

Umida Zaripboyeva Doniyor qizi

Namangan davlat universiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10065479>

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr boshlarida ijod qilgan o'zbek ma'rifatparvar shoiri, Xiva shahrida tug'ilgan va o'ziga xos uslubdagi she'rlari bilan tanilgan Avaz O'tar va uning ijodi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'z va iboralar: Xorazm, Xiva, Avaz O'tar, sartarosh, Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bayoniy, Tabibiy, Muhammad Rahim Soniy, Boku, devon, "Saodat ul-iqbol" ("Baxtli iqbol"), "Oyna", "Vaqt", "Mullo Nasriddin", qisqa umr.

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО АВАЗА ОТАРА

Аннотация: В данной статье представлена информация об Авазе О'таре, просвещенном узбекском поэте, родившемся в городе Хиве и известном своим уникальным поэтическим стилем, и его творчестве.

Ключевые слова и фразы: Хорезм, Хива, Аваз Отар, парикмахер, Хафиз Шерази, Абдуррахман Джами, Лютфи, Алишер Навои, Баяни, Табиби, Мухаммад Рахим Сони, Баку, Деван, «Саодат уль-Икбал» («Бахтли Икбал»), «Ойна», «Время», «Мулла Насреддин», короткая жизнь.

THE LIFE AND WORK OF AVAZ OTAR

Abstract: This article provides information about Avaz O'tar, an enlightened Uzbek poet born in the city of Khiva and known for his unique style of poetry, and his work.

Key words and phrases: Khorezm, Khiva, Avaz O'tar, hairdresser, Hafiz Sherazi, Abdurrahman Jami, Lutfi, Alisher Navoi, Bayani, Tabibi, Muhammad Rahim Soni, Baku, Devan, "Saodat ul-Iqbal" ("Bakhtli Iqbal"), "Oyna", "Time", "Mulla Nasriddin", short life.

KIRISH

Xorazm diyori azaldan o'zining shoirlari, yozuvchi adiblari, buyuk san'atkorlari, ilm-fan darg'alari bilan juda mashhur hisoblanadi. Bu yurtida ko'plab allomalar yetishib chiqqan, Xorazm nomini dunyoga taratgan. Mana shunday allomalardan biri xivalik shoir Avaz O'tar o'g'li hisoblanadi.

Avaz O'tar o'g'li 1884-yilning avgust oyida Xiva shahrida, sartarosh oilasida dunyoga kelgan. Shoirning otasi Polvonniyoz O'tra Gadoyniyoz o'g'li xalq orasida "usta" nomi bilan mashhur bo'lib, zamonasining mashhur shoir va san'atkorlaridan Ogahiy, Komil, Bayoniy kabilar bilan qalin do'st bo'lgan. U saroyda sartaroshlik qilgan.

ASOSIY QISM

Avaz dastlab maktabda, keyin esa Madamin Inoq madrasasida tahsil oladi. Avazning adabiyotga havasi juda erta uyg'onib, madrasada o'qib yurgan davridayoq Sharq adabiyoti mumtoz vakillaridan Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Lutfiy, Alisher Navoiylarning ijodi bilan yaqindan tanishdi va ularga ergashib, mashqiy she'rlar yoza boshladi. Avaz tez orada xalq o'rtasida tanilib, she'rlari sozanda va xonandalar tomonidan kuyga solinib qo'shiq bo'lib aytila boshlanadi¹

¹Хайруллаев М. Буюк Сиймолар, алломалар. – Т.: Абдулла Кодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1997. – Б. 125

XX asr boshlarida ko'zga tashlanayotgan milliy uyg'onish, istiqloq g'oyalari Avaz O'tar ijodiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Avaz O'tar ijodida erkparvarlik, ozodlik, ma'rifatparvarlik g'oyalari, turmush illatlariga qarshi qaratilgan hajvlar paydo bo'la boshlaydi. Bu davrda shoir yuksak insoniy fazilatlarini, chinakam insoniy muhabbatni tarannum etuvchi lirik she'rlar, qitalar, ruboiylar yozdi.

Shoirning ustozlari Bayoniy, Tabibiy, zamondoshi Jumaniyoz Xivaqiy, do'sti Hasanmurod Qori – Laffasiy va boshqalar uning iste'dodiga yuksak baho berganlar. Yosh shoir Avaz O'tar haqidagi bu xildagi ma'lumotlar Xiva xoni Muhammad Rahim Soniy – Feruz qulog'iga yetib boradi va Avazni saroyga chaqirtirib, Tabibiyga shogird qilib topshiradi. Tabibiy juda ko'p ilm ahliga g'amxo'rlik qilganidek Avazga ham axloq, ilm va she'riyat bobida ko'p narsa o'rgatadi. Shuning uchun shoir turli davrlarda yozilgan she'rlarida Tabibiyni o'ziga ustoz bilib zo'r hurmat bilan tilga oladi.

Avaz kamolotga yetgan bir paytda sil kasaliga chalinadi va davolanish uchun Kavkazga (1905–1906) boradi. Avaz O'tar Kavkazga borayotib Bokuda bir oz muddat to'xtaydi. Bokuda shoir ozarbayjon demokratlari bilan uchrashib do'stlashadi va ular bilan keyin ham ijodiy aloqada bo'ladi. Kavkaz safari Avaz ijodida alohida ahamiyatga ega bo'ldi. U safar davomida Rusiya va Kavkaz xalqlari hayoti, madaniyati, adabiyoti va boshqalar bilan yaqindan tanishish imkoniyatiga ega bo'ldi, ozarbayjon xalqining ilm-fan, madaniyat yangiliklari bilan qiziqdi. U rus, ozarbayjon, tatar tillarida chiqadigan gazetalarni muntazam ravishda kuzatib bordi. Toshkent va Samarqandda chop etilgan matbuot bilan bevosita aloqada bo'lib, yozgan g'azallaridan ba'zilarini ularda nashr ham ettirdi².

Avaz Xiva xoni Muhammad Rahimxon II Feruz davrida ijod qilgan. Feruzning ilm-fan va madaniyatga homiyligi shubxasiz Avar O'tar ijodiga ham ta'sir ko'rsatgan. Avaz O'tar Muhammad Rahimxon Feruz vafotidan keyin Xiva taxtiga o'tirgan Asfandiyorxon davrida ham ijodni davom ettirdi.

Avaz O'tar zoq vaqt inqilobiy she'rlar bilan shug'ullanib, ijoddan to'xtamagan, natijda, o'pka hastaligiga duchor bo'lgan. Turli dorilar iste'mol qilsada, ulardan hech bir natija bo'lmay 1919- yilda 36 yoshda vafot etgan³.

Shoir ijodi juda ham rang-barang bo'lib, qamrovi nihoyatda keng edi. U mumtoz adabiyotimizdagi g'azal, muxammas, mustazod, musamman, murabba', mulamma', tarje'band, soqiyнома, ruboiy, qit'a, fard kabi turlarida ijod qildi. Avaz O'tar nihoyatda qisqa umr ko'rdi. Uning bu qisqa umri ham mashaqqatlar, fojealar bilan o'tdi.

Avaz O'tardan bizga boy poetik meros qoldi. U hayotlik vaqtidayoq she'rlarini bir joyga jamlab devon tartib qildi va ularni “Saodat ul-iqbol” (“Baxtli iqbol”) deb nomladi. Shoir tuzgan devonini 1908-yilda xattot mulla Boltaniyoz Qurbonniyoz o'g'liga berib ko'chirtirgan. Shoirning bu devoni O'zR FA Abu Rayhon Beruniy nomli Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar fondida saqlanmoqda.

Shundan so'ng ham ijoddan to'xtamagan Avaz O'tar g'azallari Xivada litografiya usulida ham o'zi hayot vaqtidayoq chop etilgan edi. Avaz ijodidan namunalar Xorazmda ko'chirilgan turli xil bayoz va tazkiralardan munosibo'rin oldi. Shoirning asarlari “Oyna”, “Vaqt”, “Mullo Nasriddin” kabi vaqtli matbuot sahifalarida chop etilgan. Inson va hayotni, sevgi va sadoqatni o'z ijodining asosi qilib olgan Avaz sevgini sadoqatsiz, mehrni oqibatsiz tasavvur qilolmaydi. Bu esa

²<https://oriftolib.uz>

³Лаффасий. Тазкираи шуаро.– Урганч: “Хоразм”, 1992. – Б. 65.

shoir lirikasining yetakchi g'oyaviy asosini tashkil qiladi. Avaz O'tarning Fuzuliy, Munis, Ogahiy, Komil, Feruz va boshqa shoirlarning g'azallariga bog'langan taxmislari haqida hamshu xildagi fikrlarni aytish mumkin. Shoir ozarbayjon adabiyotining buyuk siymosi Muhammad Fuzuliyning hur muhabbat va shaxs erkinligi masalasiga bag'ishlangan "Yozmishlar" radifli g'azaliga go'zal muxammas bog'laydi. Muhammasda shoir insonlarning baxtli bo'lishlari ijtimoiy tuzum bilan ham mustahkam bog'liq degan xulosaga keladi.

Ma'rifatparvarlik g'oyalarini keng targ'ib etish Avaz O'tar ijodiga xos xususiyatlardan biridir. Bu uning "Til", "Maktab", "Xalq", "Fidoiy xalqim", "Topar ekan qachon?" degan she'rlarida yaqqol ko'rinadi.

Avaz O'tar ijodida alohida o'rin tutgan hajviy she'rlar turkumi – "Faloniy" ham shu davr mahsuli⁴. Avaz O'tarning hajviy asarlarida mustamlakachi hukumat va mahalliy amaldorlarning, boyluk orttirish yo'lida aldamchilik, riyokorlik qiluvchi boylar, sudxo'rlar va shu kabilarga o'xshash razil shaxslarning qilmishlari fosh etilgan.

Avaz O'tar bir qator asarlarida ijtimoiy tengsizlikni vauning keskinlashib borayotganligini haqqoniy tasvirlab, falakni "g'addor", zamonani esa "kaj" deb ataydi. Shoir ijtimoiy ruhdagi she'rlarida o'zining ozodlik, baxtli hayot haqidagi qarashlarini bayon qilgan. "Hurriyat", "Sipohiyarga", "Xalq", "Topar ekan qachon?", "Fidoiy xalqim", "Ulamolarga" kabi qator asarlarida Avaz O'tarning kelajak xususidagi fikrlari o'z aksini topgan.

Avaz O'tar ijtimoiy she'riyati zamirida zulm va zo'ravonlik hisobiga to'plangan boylıklarga nafrat, ikki tomonlama zulm ostida qolgan mehnatkash xalq hayotiga achinish tuyg'usi yotadi. Shoir o'sha jamiyatda yashab turgan kishilar o'rtasidagi tafovutlarni, qarama-qarshiliklarni ro'y-rost ochib tashlaydi.

Rossiya imperiyasining birinchi jahon urushiga qo'shilishi xorazmliklar boshiga ham yangidan-yangi kulfatlarni yog'dirdi. Mehnatkash xalq ahvoli battar og'irlashdi, soliqlarning ko'pligidan xalqning tinkasi quridi. Avaz O'tar och-yalang'och ahvolga tushib qolgan xalq hayotini ko'rib qattiq achinadi. Bu esa uning ijodida ham aks etadi. Avaz O'tar o'z ijodining dastlabki davrlarida xalqning azob-uqubatchiliklarini ko'rib zorlangan va ozodlikka chiqish yo'llarini tushunib yetmagan bo'lsa, endi ikki tomonlama zulm va qoloqlikdan qutulish mumkin ekanligini angladi. Uning ijodida ozodlik, erkin-farvon hayot haqidagi fikrlar birinchi o'ringa chiqdi. Xivada 1917-yil aprel oyida xalq ozodlik uchun chorizm siyosatiga qarshi kurashga otlandi.

Shoir she'rlarida xalq boshiga tushgan kulfatni, adolatsizlikni kuyinib kuylaydi. Avaz xalq manfaatlarini himoya qilib she'rlar yozdi. Elning orzu-umidlarini hamma narsadan yuqori qo'ydi. Xalq saodati uchun kurashishni baxt va ezgulik deb bildi. Bu ezgu ish uchun jonini qurbon qilishga ham tayyor edi.

Avaz O'tar o'zining butun ijodiy kuchini xalqiga xizmat qilishga bag'ishladi. Shoir kishilarga baxt-saodat, ozodlik haqida yonib kuyladi. Shu boisdan bo'lsa kerak, o'zining devoniga ramziy ma'noda "Saodat ul-iqbol" deb nom qo'ydi.

XULOSA

Hozir Avaz O'tar o'zining ikkinchi umrini yashamoqda. Yurtimizda uning nomiga maktab, muassasa, jamoa va davlat xo'jaliklari, ko'cha va xiyobonlar qo'yilgan. Shoir yubileylari o'tkazilib, kitoblari qayta-qayta nashr etilmoqda, g'azallari sozanda va go'yandalar tomonidan ashula qilib aytilmoqda, adabiy merosi olimlarimiz tomonidan o'rganilmoqda, ijodi maktab va oliy o'quv yurtlarida o'qitilmoqda.

⁴<http://xorazmiy.uz>

Respublikada maktablar, ko'cha va xiyobonlarga Avaz O'tar nomi berilgan. Xivada uy-muzeyi tashkil etilgan, haykali o'rnatilgan. U haqda bir qator badiiy asarlar yaratilgan (E.Samandar "Erk sadosi" dostoni, A.Bobojon "G'azal fojiasi" dramasi, S. Siyoyev "Bir chora zamon istab" qissasi va boshqa).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Хайруллаев М. Буюк Сиймолар, алломалар. – Т.: Абдулла Кодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1997
2. Лаффасий. Тазкираи шуаро.– Урганч: "Хоразм", 1992.

Foydalanilgan internet saytlari

1. <https://oriftolib.uz>
2. <http://xorazmiy.uz>